

УДК 347.9

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-1-171-178

Ірина ДЗЮБА©

кандидат юридичних наук

(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВИХ ДЕБАТІВ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ ТА ЇХ СПЕЦИФІКА

У статті приділено увагу питанням теоретичної моделі психології судового процесу, учасників судового процесу, психології судових дебатів, психології прийняття судового рішення.

Вивчення та розвиток психології судового процесу є важливою складовою реалізації судової реформи в Україні, оскільки вона досліджує психологічні закономірності правозастосовчої діяльності та вивчає психологічні основи професіограми судді, індивідуального стилю та майстерності, виховання професійних навиків та умінь, підбору та розстановки кадрів, професійної орієнтації, професійного відбору, професійного виховання та формування особистості суддів, професійної деформації та її попередження, організації робочого місця та робочого часу.

Ключові слова: судові дебати, цивільний процес, суд, цивільна справа, психологія судового процесу.

Постановка проблеми. Основна проблема України, як і будь-якої іншої держави, полягає в неналежному забезпеченні таких прав, що виявляється під час створення відповідних державних механізмів захисту прав і свобод людини та громадянина і набуває особливого значення для держави, політична і правова системи якої знаходяться в процесі трансформації. Основи такого механізму закладені в Конституції України, що проголосила утвердження і забезпечення прав та свобод людини головним обов'язком держави.

Вивчення та розвиток психології судового процесу і дослідження важливості такого процесуального явища, як судові дебати, є важливою складовою реалізації судової реформи в Україні. На сьогодні такі питання опрацьовані у правовій літературі України на недостатньому рівні.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Окремі аспекти психології судового процесу досліджувалися такими українськими та зарубіжними вченими, як: В. Бедь, П. Біленчук, В. Васильєв, В. Гончаренко, Л. Казміренко, О. Клевцова, Н. Клименко, В. Коновалова, М. Костицький, М. Коченов, Й. Кудрявцев, І. Мостова, В. Нагаєв, В. Нор, Б. Романюк, Т. Сахнова, О. Сітковська, З. Смітєнко, М. Строгович, М. Цимбал, В. Циркаль, В. Шепітько, В. Шибіко та ін. Однак, незважаючи на це, деякі проблеми залишаються дослідженими досить поверхово, зокрема питання психології судового процесу, учасників судового процесу, психології судових дебатів тощо.

Метою статті є проведення аналізу природи психології судового процесу, учасників судового процесу, психології судових дебатів, психології прийняття судового рішення.

Виклад основного матеріалу. Інститут судових дебатів пов'язаний із теорією судової психології. Остання, як окремий напрям юридичної психології, виникла наприкінці XVIII ст., коли була опублікована робота К. Екартсгаузена «Про необхідність психологічного аналізу кримінально-правових понять» (1792 р.). У першій половині XIX ст. побачили світ роботи І. Гофбауера «Психологія та її застосування до судового життя» та І. Фредрейха «Систематичне керівництво з судової психології», у яких висвітлювалися психологічні аспекти проблем особистості злочинця, індивідуалізації вини та покарання, а також безпосередньо психології судочинства.

© І. Дзюба, 2023

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3372-043X>

dzyubairina@ukr.net

Помітним досягненням у розвитку судової психології слід вважати праці Г. Гроса «Посібник для слідчих» і «Кримінальна психологія», підготовлені протягом його творчої діяльності в Чернівецькому університеті. Автор уперше аргументував необхідність виділення окремого напрямку науки – судової психології, у структурі якої він вбачав «суб'єктивну психологію» – як психічну діяльність судді й «об'єктивну психологію» – як психічну діяльність тих учасників процесу, які забезпечують судді матеріал для остаточних висновків і суджень, необхідних для винесення вироку (обвинувачуваного, свідка, потерпілого) [3, с. 20].

На початку ХХ ст. побачили світ роботи П. Блюнеллі «Свідомість обвинувачуваного» (1902 р.), М. Борста «Експериментальні дослідження достовірності свідчень» (1907 р.), К. Марбе «Принципи судової психології» (1913 р.), у яких розглядалися теоретичні і практичні питання використання психологічних знань у юрисдикційному процесі [4, с. 18].

Загалом історія розвитку судової психології у нашій країні нараховує понад три століття, що дозволяє виокремити три основні її етапи:

- 1) кінець XVII ст. – перша половина XVIII ст. – перші спроби проникнути у психологію (душу) злочинця, осмислити психологію людей, які чинять правосуддя;
- 2) кінець XVIII ст. – кінець XIX ст. – встановлення основних психологічних закономірностей, притаманних процесу судочинства;
- 3) ХХ ст. – початок ХХІ ст. – оформлення судової психології як самостійного напрямку, а пізніше – як напрямку юридичної психології.

Професор Петербурзького та Варшавського університетів Л. Петражицький поділяв право на позитивне та інтуїтивне. Перше санкціонується державою та є офіційним. Але соціальна норма стає правом не з моменту санкціонування, а після її осмислення та прийняття людиною. Друге є певною емоційною реальністю як системою усталених ціннісних орієнтацій, воно переживається та відображається людиною у поведінці. Інтуїтивне право є абсолютним, а позитивне – відносним.

Для того, щоб надати визначення поняттю судових дебатів, доцільно взяти до уваги такі їхні ознаки: 1) основою судових дебатів є судове слідство; попередній аналіз обставин досудового слідства визначає позицію прокурора і захисника, проте в ході судового слідства позиції учасників судових дебатів уточнюються, змінюються, можуть залишитися без змін; 2) специфічність мети судових дебатів – допомогти суду і всім присутнім на судовому засіданні краще розібратися у фактичних і юридичних обставинах цивільної справи, з'ясувати їх зміст, зробити необхідні висновки; 3) безпосередня участь у судових дебатах державного обвинувача, захисника та інших учасників судового розгляду, висвітлення ними всіх фактів, що досліджуються у справі, з позицій обвинувачення і захисту; 4) у судових дебатах повністю реалізується принцип змагальності сторін; 5) тільки судові промови забезпечують суду можливість більш глибоко вникнути в суть справи, розширити коло явищ, котрі аналізуються, ретельно зважити всі за і проти та на основі такого вичерпного дослідження прийняти правильне рішення [10, с. 153].

Основними складовими судових дебатів як інституту цивільно-процесуального права є судова промова і репліка. У зв'язку з цим, говорячи про поняття судової промови, не можна заперечити, що судовий виступ – це хоча і суттєва, проте тільки частина судових дебатів, і судові промови та судові дебати – далеко не тотожні поняття.

Наприклад, у термінологічному словнику з дисципліни «Цивільне процесуальне право» зазначається, що репліка (англ. replica) – це коротка відповідь на почуте у судовій промові протилежної сторони. Репліка адресується конкретній особі. Ця особа має право на відповідь. Право останньої репліки завжди належить відповідачеві та його представникові [13, с. 64].

Складовими судових дебатів як самостійної частини судового розгляду є: дії суду щодо організації судових виступів, керівництво ними і контроль за їх здійсненням. Процесуальний закон передбачає обов'язок суду щодо встановлення черговості виступів із судовими промовами, крім того, суд впливає на якість судових промов, коли виконує обов'язок зупиняти безпосередньо осіб, які беруть участь у судових дебатах, якщо вони виходять за межі справи, що розглядається.

Судові дебати мають місце і тоді, коли в них бере участь тільки один підсудний, оскільки відбувається спір – змагання підсудного з обвинуваченням у вигляді обвинувального висновку. Найбільш яскраво полемічна основа (спір, полеміка, змагання

сторін) виражена саме в судових дебатах, в яких стикаються дві протилежні функції: обвинувачення і захисту [11, с. 191].

Цивіліст М. Поліщук у своїй роботі надає таке визначення судовим дебатам: це частина судового засідання, в якій особи, які беруть участь у справі, у промовах підбивають підсумки своїх пояснень, дають оцінку дослідженим доказам, наводять власну точку зору щодо того, яким повинен бути результат розгляду та вирішення справи [13, с. 76].

Отже опрацювавши літературу, доходимо думки, що судові дебати – це самостійна частина судового розгляду, в якій шляхом полеміки між учасниками судового процесу, за допомогою судових промов, виступати з якими вони мають право, з використанням творчих здібностей і знань судового оратора, підводяться підсумки судового слідства, оцінюються зібрані факти, робляться висновки і заяви, формулюються думки з питань, що підлягають вирішенню судом.

Після надходження цивільної справи до суду суддя вивчає матеріали справи та планує подальшу судову діяльність у зв'язку з розглядом даної цивільної справи. На цій стадії суддя «знайомиться» зі справою. Тут важливо не піддатися «ефекту першого враження», проявити самостійну пізнавальну активність.

Перше знайомство зі справою має особливий характер, при цьому переважає орієнтовно-дослідницька діяльність. Ще відсутня градація на головне і другорядне. Будь-яка деталь тут повинна бути уважно вивчена, включена в усі можливі взаємозв'язки. При цьому актуалізується вся обстановка події, що досліджується, береться до уваги все те, що дозволяє побачити її з іншої точки зору. Уважно вивчається протокол допиту обвинуваченого – з'ясовується його ставлення до пред'явленого обвинувачення [12, с. 20].

Ознайомлення судді з матеріалами справи повинне привести до ясного і повного розуміння справи. Всі неясності визначають напрям судового дослідження. Доказом може слугувати те, що було, і те, чого не було.

Вирішення питань, пов'язаних із попереднім розглядом справи суддею, здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю прокурора і секретаря судового засідання колегіально на розпорядчому засіданні суду.

На стадії судового розгляду в пізнавальному процесі беруть участь усі зацікавлені учасники процесу: судді, прокурор, підсудний і його адвокат. Різноманітні вихідні позиції сторін надають судовому слідству у справі особливу гостроту і напругу. На цій стадії проводиться безпосереднє сприйняття всіх джерел доказів, здійснюється дослідження їх надійності, аналізується їх відносність та значущість [1, с. 225].

Судовий розгляд починається з оголошення обвинувального висновку чи заяви потерпілого у справах, що порушуються за такою скаргою. В ході судового слідства головуючий, судді, захисник, прокурор допитують підсудних, свідків, заслуховують висновок експерта, оглядають речові докази, оголошують інші матеріали справи. Порядок дослідження окремих видів доказів (протоколів допитів) встановлено законом. Черговість дослідження різноманітних груп доказів визначає суд.

Самостійною частиною судового розгляду є судові дебати, в яких кожен учасник судового засідання висловлює свою точку зору на обставини справи і питання, котрі потрібно вирішити суду у зв'язку з постановлянням вироку, на підставі доказів, перевірених у ході судового слідства. У своїх промовах зацікавлені особи торкаються перш за все доведеності або недоведеності (повністю чи частково) обвинувачення, пред'явленого обвинуваченому, кваліфікації вчиненого діяння, якщо воно підтверджено зібраними доказами, міри належного покарання підсудного. Розглядається також питання про причини правопорушення, дається характеристика особи порушника.

Учасники судових дебатів аналізують у промовах власну версію події, що розглядається, намагаються справити на суддів позитивний для себе вплив, виходячи зі свого процесуального становища, заперечують модель події чи її елементи, що відстоюються іншими учасниками судових дебатів. Виголошують свої пропозиції стосовно можливої міри покарання чи взагалі виправдання підсудного [2, с. 119-121].

Отже, на усіх етапах судового розгляду цивільної справи активізуються, зокрема, пізнавальна, аналітична і критична сторони психологічної діяльності судді, що в подальшому сприяють об'єктивності судового рішення, уникненню судової помилки, діагностиці неправдивих показань та впливають на реалізацію основних принципів судочинства.

При визначенні порядку судових дебатів у суді першої інстанції поступово починають діяти за принципом, що спочатку проголошують судові промови, спрямовані проти підсудного, а потім – ті, що на його користь. Захисник і підсудний одержують можливість до проголошення захисної промови вислухати промову державного обвинувача, потерпілого, цивільного позивача та їх остаточний висновок у справі. А знаючи позицію державного обвинувача, потерпілого, цивільного позивача, захисник і підсудний можуть їм заперечити в заключній промові.

Виступ прокурора з обвинувальною промовою є одним із найбільш відповідальних етапів підтримання державного обвинувачення в суді. Результати опитування державних обвинувачів дозволили визначити таку структуру обвинувальної промови: вступ, виклад фактичних обставин справи; аналіз та оцінка доказів, зібраних і досліджених у ході судового слідства; юридичне обґрунтування кваліфікації злочину; характеристика особи підсудного та аналіз обставин, що пом'якшують та обтяжують його відповідальність, а у справах про злочин проти особи – характеристика потерпілого; аналіз причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, та пропозиції щодо їх усунення; міркування щодо міри покарання; пропозиції щодо вирішення цивільного позову; висновок.

Захисна промова завершує ту велику і складну роботу захисника, що спрямована на те, аби виключити притягнення до юридичної відповідальності і засудження невинуватого. Доходимо висновку, що під час участі у розгляді цивільної справи в суді першої інстанції, адвокат, як захисник підсудного, виступає із захисною промовою, а як представник потерпілого, цивільного, позивача і цивільного відповідача – з промовою на захист їхніх прав та законних інтересів. Оскільки ст. 318 КПК України не розкриває змісту захисної промови, то остання може мати такі розділи: вступ; аналіз доказів; аналіз мотивів злочину; кваліфікація злочину; характеристика особи підсудного; аналіз причин і умов, які сприяли вчиненню злочину; міркування щодо міри покарання; висновок.

Діяльність судді за функціональною структурою належить до системи професій «людина-людина». Специфіка спеціальностей цього типу полягає в тому, що вони мають ніби здвоєний предмет праці. З одного боку, головний їх зміст полягає у взаємодії між людьми, але з іншого боку, такі професії вимагають від людини спеціальних знань, умінь і навичок у певній галузі виробництва, науки і техніки, мистецтва тощо.

Психологічний аналіз будь-якого різновиду людської професійної діяльності насамперед передбачає виокремлення тих її характерних особливостей, що суттєво впливають на особистість суб'єкта цієї діяльності. Говорячи про суддівську діяльність, необхідно визначити її психологічні особливості. До таких можна віднести:

1. Правову регламентацію – суддівська діяльність піддається правовому регулюванню, має досить жорсткий та визначений процесуальний порядок.

2. Дефіцит часу – кожний суддя як суб'єкт діяльності, який прагне якісно виконувати свої обов'язки, постійно працює в умовах дефіциту часу й нервової напруженості.

3. Емоційно насичений характер діяльності – професійні ситуації, що виникають у діяльності судді, нерідко мають як глибокий емоційно-позитивний, так і емоційно-негативний характер.

4. Підвищений рівень професійної відповідальності (у зовнішньому аспекті – перед кимось, у внутрішньому – перед самим собою). Через суспільну значущість і складність професійних обов'язків судді від нього вимагається високий рівень професійної підготовки, ґрунтовне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів суддівської діяльності, ораторського мистецтва.

5. Суддівська діяльність вимагає постійної та інтенсивної міжособистісної взаємодії (комунікації). Діяльність судді неможлива без комунікативних зв'язків. Спілкування виконує роль регулятора взаємин між суддею та об'єктами професійної взаємодії, наприклад, потерпілим, підозрюваним [8, с. 6].

6. Професійна діяльність вимагає від судді постійної мобільності та готовності до різних поїздок, відряджень тощо.

7. Інтелектуальний характер діяльності (вона ґрунтується на розумовій діяльності). Одними із ключових її аспектів є аналіз, синтез, узагальнення великого обсягу та різного роду інформації, що стосується захисту прав і законних інтересів особи та держави.

8. Необхідність дотримання принципу конфіденційності та збереження професійної таємниці – це накладає на суддю певний «психологічний» тягар [9, с. 117].

Таким чином, важливість завдань, що покладаються на суддів, а також їх особлива роль у житті українського суспільства вимагають, щоб судова влада була високопрофесійною, незалежною та ефективною у здійсненні своїх функцій.

Створення ефективної та високопрофесійної судової влади є пріоритетним завданням держави, а стан її діяльності – показником правової захищеності особи та держави.

Найбільшу увагу при здійсненні правосуддя слід приділити такому психологічному складнику, як проблема внутрішнього переконання судді. В основі судового рішення повинна знаходитися не тільки логічна неминучість, але й моральна обов'язковість. Процес формування внутрішнього переконання судді пов'язаний із безперервним вирішенням сумнівів, що виникають при розгляді справи. Конституція України приписує будь-який сумнів тлумачити на користь підсудного. Крім того, при здійсненні правосуддя часто присутній такий психологічний чинник, як сторонній тиск на суддю.

Розглядаючи справу, суд не в змозі встановити абсолютну істину. Вона завжди неповна, часткова та відносна. Головне – відшукати істину об'єктивну, правильно відобразити в своїх висновках суттєві для справи факти, але не допускати автоматичного застосування закону [5, с. 229]. Тому суддя має застосувати багато методів аналізу при вирішенні та розгляді справи.

Необхідно зауважити, що закон визначає тільки службові обов'язки судді. Однак поряд із ними існує і моральний обов'язок. Він, насамперед, полягає в тому, що під час здійснення судочинства у межах та порядку, визначених процесуальним законом, суддя повинен виявляти тактовність, ввічливість, витримку й повагу до людської гідності та справедливе ставлення до людини. Суддя всіма своїми діями зобов'язаний підвищувати авторитет судової влади, зміцнювати віру громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду.

Судовий процес має також превентивний характер, тому що він має виховний вплив на всіх, хто присутній у залі судового засідання, а також на групи населення, які знаходяться за межами суду. Висока якість розгляду цивільних справ безпосередньо пов'язана з культурою ведення судового процесу. Суд – єдиний державний орган, що застосовує закон в умовах гласності та наочності для населення. Ця обставина покладає на суддю особливе завдання – забезпечення максимальних умов для підвищення рівня правосвідомості громадян, для виховання в душі законослухняної поведінки не тільки тієї людини, яка піддана суду, але й усіх, хто опинився в орбіті діяльності суду чи інформований про цю діяльність. Суди формують у громадян правосвідомість, соціально-психологічну атмосферу невідворотності покарання, створюють навколо злочинця та його пособників атмосферу морального осуду, стимулюють намагання суспільства виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню злочинів [6, с. 148].

Керування ходом судового розгляду в межах процесуального закону вимагає високої організованості судді та вміння керувати всіма особами, які знаходяться в залі судового засідання. Але керівництво судді має публічний характер та обмежене процесуальними вимогами, оскільки учасники процесу не є його підлеглими в прямому розумінні цього слова. Головуючий намагається встановити психологічну сумісність учасників процесу, що має велике значення для якісного здійснення правосуддя [7, с. 78–81].

Судова реформа, що відбувається в Україні, потребує удосконалення діяльності не тільки суду, а й учасників змагального судового процесу – державного обвинувача та захисника. Змагальність сторін як необхідна умова цивілізації судового процесу є однією з основних конституційних засад судочинства. Для успішного здійснення правосуддя в цивільному судочинстві потрібні сильне обвинувачення та не менш сильний захист. Тільки за таких умов у повному обсязі можуть реалізуватися можливості, закладені у змагальному процесі. Саме таких рис поступово набуває цивільний процес України.

Варто приділити увагу і судовим дебатам в апеляційному провадженні. Розгляд справ судом апеляційної інстанції відбувається у судовому засіданні за правилами, встановленими для розгляду справ у суді першої інстанції, за певними винятками, та має свої особливості.

Засідання суду апеляційної інстанції складається з частин, що в науковій

літературі визначаються по-різному. Немає єдності поглядів й стосовно визначення місця дебатів, як у засіданні суду першої інстанції, так і суду апеляційної інстанції. Щодо окресленої проблеми існують дві протилежні точки зору. Одні вчені-процесуалісти вважають, що судові дебати в стадії судового розгляду є складовою розгляду справи по суті і не можуть виступати самостійною частиною засідання суду. Що ж стосується суду апеляційної інстанції, то найбільш близькою до цієї проблеми та чи не єдиною є стаття П. Шевчука та В. Кривенка «Апеляційне провадження за новим цивільним процесуальним законодавством». У ній автори притримуються аналогічної концепції визначення місця судових дебатів в судовому засіданні, але вже в апеляційному провадженні:

Судові дебати є самостійною частиною засідання суду апеляційної інстанції. Її злиття з іншими частинами судового засідання неможливе.

Судові дебати в судах апеляційної інстанції – це частина судового засідання, в якій підводяться підсумки проведеного дослідження обставин справи і яка передуює ухваленню рішення.

Судові дебати є самостійною частиною засідання суду апеляційної інстанції. Вони мають свої завдання та засоби їх реалізації. Судові дебати визначаються як промови осіб, які беруть участь у справі. У них вищезазначені особи викладають свою кінцеву позицію у справі, підводять підсумок проведеного дослідження обставин справи та доказів.

Отже, дебати в засіданні суду апеляційної інстанції вимагають ретельної наукової уваги, оскільки в них продовжується захист прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у справі, реалізується принцип змагальності в найвищій формі. Судові дебати є додатковою для суду інформацією стосовно обставин справи та матеріально-правової кваліфікації.

Вирішення усіх окреслених вище проблем на законодавчому рівні значно полегшить роботу суддів судів апеляційної інстанції, поставить крапку дискусіям.

Таким чином, судові дебати є важливою та ключовою частиною судового розгляду. Лише тоді, коли судові дебати проведено на високому рівні з повною підготовкою учасників судового процесу, можливо всебічно та повно вирішити справу.

Висновки. Судові дебати – це самостійна частина судового розгляду, в якій шляхом полеміки між учасниками судового процесу, за допомогою судових промов, виступати з якими вони мають право, з використанням творчих здібностей і знань судового оратора, підводяться підсумки судового слідства, оцінюються зібрані факти, робляться висновки і заяви, формулюються думки з питань, що підлягають вирішенню судом.

На усіх етапах судового розгляду цивільної справи активізуються, зокрема, пізнавальна, аналітична і критична сторони психологічної діяльності судді, що в подальшому сприяють об'єктивності судового рішення, уникненню судової помилки, діагностиці неправдивих показань і впливають на реалізацію основних принципів судочинства.

Основними складовими судових дебатів як інституту цивільно-процесуального права є судова промова і репліка. У зв'язку з цим, говорячи про поняття судової промови, не можна заперечити, що судовий виступ – це хоча і суттєва, проте тільки частина судових дебатів, Судові промови і судові дебати – поняття, що не співпадають одне з одним. Складовими судових дебатів, як самостійної частини судового розгляду, є: дії суду щодо організації судових виступів, керівництво ними і контроль за їх здійсненням. Процесуальний закон передбачає обов'язок суду щодо встановлення черговості виступів із судовими промовами, крім того, суд впливає на якість судових промов, коли виконує обов'язок зупиняти безпосередньо осіб, які беруть участь у судових дебатах, якщо вони виходять за межі справи, що розглядається.

Переконання суб'єкта судових дебатів повинно ґрунтуватися на свідомому сприйнятті інформації, її аналізі та оцінці. Підкреслюється, що психологічний вплив – це вплив за допомогою психологічних засобів на психічний стан, почуття, думки складу суду та інших суб'єктів судових дебатів.

Безумовно, успіх судової промови залежить від поєднання таких факторів: 1) оратор (комунікативна установка, знання предмета судової промови, володіння комунікативними навичками); 2) слухачі (цілі і мотивація, підготовка до сприйняття судової промови, рівень знань про предмет судової промови, соціально-демографічний

склад, ставлення до оратора); 3) текст виступу (зміст, структура, стиль); 4) канал передачі (вербальний, візуальний).

Отже, лише за допомогою забезпечення активного процесу судових дебатів з боку суб'єктів судового процесу є можливим повне та всебічне здійснення правосуддя.

Список використаних джерел

1. Безлюдько І. О., Бичкова С. С., Бобрик В. І. Цивільне процесуальне право : навч. посібник. Київ : Атіка, 2006. 384 с.
2. Дроздович Н. Л. Внутрішнє переконання судді як елемент принципу вільної оцінки доказів. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 250–258.
3. Загурський О. Б. Етичні основи судових дебатів. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : збірник наукових статей викладачів юридичного факультету*. Вип. 6. Івано-Франківськ, 2011. С. 183–194.
4. Загурський О. Б. Судові дебати – важлива та необхідна стадія судового розгляду. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : збірник наукових статей викладачів юридичного факультету*. Вип. 8. Івано-Франківськ, 2022. С. 197–201.
5. Коновалова В. О. Юридична психологія. Академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ : Концерн «Видавничий дім «Ін.Юре», 2014. 225 с.
6. Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції : вибрані наукові праці. Чернівці : Рута, 2008. 560 с.
7. Коцинець В. В. Спеціальні психологічні знання в кримінальному процесі: теоретичні засади та практичні проблеми : навч. посібник. Чернівці : Рута, 2017. 215 с.
8. Курс цивільного процесу : підруч. / Комаров В. В., Бігун В. А., Баранкова В. В. та ін. Харків : Право, 2011. 1352 с.
9. Марчак В. Я. Деякі психологічні особливості судового процесу. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 559. С. 118–122.
10. Марчак В. Я. Психологічні та етичні засади здійснення правосуддя. *Судово-правова реформа в Україні: проблеми та перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 200-річчю Крайового суду Буковини (Чернівці, 26–28 трав. 2014 р.)*. Чернівці : Рута, 2014. С. 128–133.
11. Орбан Л. Е., Гриджук Д. М. Психологія професійної діяльності і спілкування. Київ : Преса України, 1997. 189 с.
12. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон від 18.03.2004 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
13. Термінологічний словник з дисципліни «Цивільне процесуальне право» / Поліщук М. Г., Андрієвська Л. О., Косяченко К. Е. Дніпро : Видавець Біла К.О., 2020. 200 с.

Надійшла до редакції 06.03.2023

References

1. Bezliudko, I. O., Bychkova, S. S., Bobryk, V. I. (2006) *Tsyvilne protsesualne pravo* [Civil procedural law] : navch. posibnyk. Kyiv : Atika. 384 p. [in Ukr.].
2. Drozdovych, N. L. (2010) *Vnutrishnie perekonannia suddi yak element pryntsypu vilnoi otsinky dokaziv* [The inner conviction of the judge as an element of the principle of free assessment of evidence]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 1. P. 250–258. [in Ukr.].
3. Zahurskyi, O. B. (2011) *Etychni osnovy sudovykh debativ* [Ethical foundations of judicial debates]. *Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy : zbirnyk naukovykh statei vykladachiv yurydychnoho fakultetu*. Vyp. 6. Ivano-Frankivsk. P. 183–194. [in Ukr.].
4. Zahurskyi, O. B. (2022) *Sudovi debaty – vazhlyva ta neobkhdna stadiia sudovoho rozghliadu* [Court debate is an important and necessary stage of court proceedings]. *Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy : zbirnyk naukovykh statei vykladachiv yurydychnoho fakultetu*. Vyp. 8. Ivano-Frankivsk. P. 197–201. [in Ukr.].
5. Konovalova, V. O. (2014) *Yurydychna psykholohiia. Akademichnyi kurs* [Legal psychology. Academic course] : pidruch. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. navch. zakl. Kyiv : Kontsern «Vydavnychiy dim «In.Jure». 225 p. [in Ukr.].
6. Kostytskyi, M. V. (2008) *Filosofski ta psykholohichni problemy yurysprudentsii* [Philosophical and psychological problems of jurisprudence] : vybrani naukovi pratsi. Chernivtsi : Ruta. 560 p. [in Ukr.].
7. Koshchynets, V. V. (2017) *Spetsialni psykholohichni znannia v kryminalnomu protsesi: teoretychni zasady ta praktychni problemy* [Special psychological knowledge in the criminal process: theoretical foundations and practical problems] : navch. posibnyk. Chernivtsi : Ruta. 215 p. [in Ukr.].
8. *Kurs tsyvilnoho protsesu* [Civil procedure course] : pidruch. / Komarov V. V., Bihun V. A., Barankova V. V. ta in. Kharkiv : Pravo, 2011. 1352 p. [in Ukr.].
9. Marchak, V. Ya. (2011) *Deiaki psykholohichni osoblyvosti sudovoho protsesu* [Some psychological features of the judicial process]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*. Vyp. 559. P. 118–122. [in Ukr.].
10. Marchak, V. Ya. (2014) *Psykholohichni ta etychni zasady zdiisnennia pravosuiddia*

[Psychological and ethical principles of justice]. *Sudovo-pravova reforma v Ukraini: problemy ta perspektyvy : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviachenoї 200-riчchiu Kraiovoho sudu Bukovyny (Chernivtsi, 26–28 trav. 2014 r.)*. Chernivtsi : Ruta. P. 128–133. [in Ukr.].

11. Orban, L. E., Hrydzhuk, D. M. (1997) *Psykhohohiia profesiinoї diialnosti i spilkuvannia* [Psychology of professional activity and communication]. Kyiv : Presa Ukrayiny, 189 p. [in Ukr.].

12. *Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy* [Civil Procedure Code of Ukraine] : Zakon vid 18.03.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>. [in Ukr.].

13. *Terminolohichni slovnyk z dystsypliny «Tsyvilne protsesualne pravo»* [Terminological dictionary of the discipline «Civil procedural law»] / Polishchuk M. H., Andriievska L. O., Kosiachenko K. E. Dnipro : Vydavets Bila K.O., 2020. 200 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Iryna Dziuba. Features of court debates in court processes considering a civil case and their specificity. After the declaration of Ukraine's independence, the courts began to take on an important role in society and the state as state authorities that administered justice in the form of civil, economic, administrative, and criminal proceedings. The effectiveness of their activities depends on the independence of courts and court judges in the exercise of their powers. One of the main tasks of judicial reform is the implementation of democratic ideas of justice developed by world practice and science. In this connection, the development of the conceptual foundations of the judicial process of Ukraine acquires special importance. These issues are especially relevant today, during the period of formation and development of the rule of law.

The issue of proper protection of human and citizen rights is the most urgent for modern Ukraine, whose legislation has established a standard list of rights and freedoms for a legal state.

The main problem of Ukraine, like any other state, is the proper provision of such rights, which begins with the creation of appropriate state mechanisms for the protection of human and citizen rights and freedoms, acquiring special importance for a state whose political and legal systems are in the process of transformation. The foundations of such a mechanism are laid down in the Constitution of Ukraine, which declared the establishment and provision of human rights and freedoms as the main duty of the state.

The study and development of the psychology of the judicial process is an important component of the implementation of the judicial reform in Ukraine, as it examines the psychological regularities of law enforcement activities and studies the psychological foundations of a judge's professional profile, individual style and skill, education of professional skills and abilities, recruitment and placement of personnel, professional orientation, professional selection, professional education and personality formation of judges, professional deformation and its prevention, organization of the workplace and working hours.

Keywords: *judicial debate, civil process, court, civil case, psychology of the judicial process.*

УДК 346.3

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-1-178-185

Цагік ОГАНІСЯН©

кандидат юридичних наук

(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЛІКВІДАЦІЙНОЇ ПРОЦЕДУРИ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Розглянуто поняття та сутність юридичних осіб у контексті їх ліквідації. Проаналізовано думки вітчизняних науковців стосовно поняття юридичних осіб, поняття ліквідаційної процедури, засад ліквідаційної процедури, можливості вдосконалення цього інституту. Пропонується закріпити відповідальність ліквідатора та осіб, які перешкоджають ліквідаційній процедурі у справі. Зосереджено увагу на можливості дати підприємству другий шанс та зробити ліквідаційну процедуру остаточним варіантом неможливості відновлення платоспроможності боржника.

Ключові слова: *ліквідація, банкрутство, ліквідаційна процедура, юридична особа, відновлення платоспроможності, справа про банкрутство.*

© Ц. Оганісян, 2023
k_cpd@dpuvs.in.ua